

9. A "SZOCIÁLIS ÉRZÉKENYSÉG" MINT CSELEKVÉSI MOTIVÁCIÓ. Az alábbi

felszólalás az MTA II. Osztálya 2001 november 8.-i történeti-pszichológiai konferenciájára készült. ---Már annak idején felfigyeltem arra, hogy egy 2000 holdas földbirtokosnő "született szociális érzelmére" hivatkozva magyarázta a szocialista mozgalomhoz való csatlakozását. Egy rendszegi kihallgatás 1919 szeptember 16.-án felvett jegyzőkönyvében olvasható ez, mivel az illetőt a forradalmakban való részvételért letartóztatták. Kiindulópontként szerepel itt tehát egy személyiségi tulajdonság "született szociális érzékenység", amellyel aztán hatást és befolyást gyakorolt az egyén a társadalmi életre, a történelemre, a korára...

Ez a személyiségjegy, mint cselekvési kiindulópont, azért jelentkezik szembeszökően az adott esetben, mivel nála ellentmondás van objektív privilegizált társadalmi helyzete /2000 holdas földbirtokos/és szociális érzelme által diktálta szocialista társadalmi tevékenysége között, amely éppenséggel az osztálynélküli társadalmat célozta.

Igaz, már az sem volt nagyon tömegesen előforduló jelenség, hogy egy arisztokrata hölgy önkéntes ápolónő legyen az első világháborúban /6 hét és fél évet szolgált így Magyarországon és külhonban/. "A kórházban tett tapasztalataim megerősítették azt a meggyőződésemet, hogy a szegény embereknek mindenütt rossz dolga van" - írja e vallomásban.

Mindenesetre a szembeszökő ellentmondás objektív osztályhelyzete és társadalmi cselekvése, szocialista magatartása között figyelemreméltóan kiemelkedő "személyiségjegy" kiindulópont jellegét. Ilyen természetű jó példa az ENSZ-elleni vitájukban a Labour-párti Bevin főlényes-kezdve olvasta szovjet kollegája fejére: "Nekem beszél maga munkásosztályról és dolgozókról /Bevin nemcsak Labour-párti, de munkásszármazású is volt -S.J./, maga, aki az orosz nemesség és arisztokrácia soraiból került ki?" ---Visinszkij, persze nem reagálva le sem mit, mégis csattanós választ adott Bevinnek: "Ami igaz az igaz, de egy dologban mégis megegyezünk: mind a ketten elárultuk osztályunkat, maga a munkásosztályt, én pedig az oroszországi nemességet és arisztokráciát.". E vita, vagyis Bevin és Visinszkij példája újfent azt mutatja, hogy miként szolgálhat cselekvési kiindulópontul a személyiségekél az ilyen vagy olyan személyiségjegy.

Maradjunk azonban meg magyar példánknál, Gosztonyi Mária földbirtokosnő élettörténeténél, akinek kastélyát - hadd jegyezzem meg mellékesen most a rendszerváltás után a kilencvenes években, művészeti teleppé alakították át. De élettörténetének még az első világháború idejére eső szakaszáról, írja következőket: "Hazatérve intenzívebben kezdtem foglalkozni a szocialista írók műveivel, így tanulmányoztam Marx Kapitalját, továbbá Marx és Engels válogatott műveit Szabó Ervin kiadásában..." Ugyhogy Gosztonyi Mária "született szocialista érzelme" kiegészült tudományos tanulmányokkal s ez is beépült személyiségjegyei közé.

Talán még érdekesebb Gosztonyi későbbi pályafutása. "1918 év nyaráig Bárdi-Bükkön, Somogy-megyében édesatyám 2000 holdas birtokán töltöttem, festéssel foglalkozva /Kernstock Károly elsőszámu tanítványa volt -S.J./, de szabad időmben sokat jártam a föld népe közé is, melynek lelkületét tanulmányoztam...A forradalom kitörésekor Peszre jöttem /Andrássy Katinka bizalmasa, barátnője volt -S.J./...Január folyamán már 1919-ben a Kernstock-féle iskolában azt tapasztaltam, hogy onnan egy szegény, de tehetséges növendéket ki akarnak tenni, hogy helyet csináljanak gazdag lipótvárosiaknak, s ezek érdekében, t.i. a szegény növendékek érdekében eljártam Kun Bélánál magánlakásán; - közöltem vele, hogy az iskola egy csoportja velem együtt a kommunizmus híve és pénzt kértem tőle, ami körülbelül 1000 korona volt, adott is, kommunista plakátokra". Gosztonyi Mária így folytatja: "Közben szorgalmasan eljártam egy privát irodalmi társaságba, amelynek tagjai voltak: Balázs Béla /későbbi közoktatásügyi népbiztos/, Lukács György /népbiztos/ stb., s amelynek tagjai vasárnaponként irodalmi munkáikat felolvasták.-Ebben a körben eleinte ellene voltak a kommunizmusnak a tőle elválaszthatatlan erőszak miatt.-Én magam is nagy krízisen mentem át

mert evangéliumi érzésem visszariadt az erőszaktól, de végül is arra a meggyőződésre jutottam, hogy a régi társadalmi rend is csak erőszakkal tartható fenn és hogy csak a cél érdekében erőszak alkalmazásától sem szabad visszarettenni, illetve hogy az ellenkező gyávaság lenne. - Az erőszakot tehát, bármennyire is nyomott annak gondolata, vállaltam - elismerem, hogy ezen belső krízis után irodalmi körünkben is erős propagandát fejtettem ki a kommunizmus érdekében s annak többeket megnyertem, így pl. Lukács Györgyöt." /PTI, Fond 64, 1. csoport, Bp. Büntetőtörvényszék, 1920, 9389, 1-7. kötet, III. 147. oldal). --- "Hangsúlyozom azonban, hogy egy percig se gondoltam olyan kegyetlenségekre, aminők később történtek. - Pl. a Hol-lónak az esete - amelynek híre engem is a legnagyobb mértékben lesújtott, hanem csak arra, hogy a kommunizmus esetleg fegyverrel kell majd megvédeni és így átmenetileg háborút kell folytatni, hogy aztán az új világrend útján véglegesen ki lehessen küszöbölni a háborút." /Uo./

Igy hát a már szocialista Gosztonyi Mária - aki a dualizmus bukása után, mint festőművész, Kozma Lajossal és másokkal az önálló magyar állam pénzformáinak nemcsak a megtervezésében, de realizálásában is részt vett; továbbá, aki Kun Béla alkalmi munkatársaként fordítóként résztvett Smith entente megbízottal való tárgyalásokon /s ez utóbbi egyik visszaemlékezésében "rajongó szocialistának" nevezte őt/; majd a Tanácsköztársaság bizonyos nemkívánatos, negatív jelenségeinek láttán eltántorodott az aktív közéleti szerepléstől /De még idekiváncozik zárójelben azt is megemlíteni, hogy korábban, amikor még aktívan tevékenykedett, a nyílt utcán egy igazi magyar "uriember" a sétatálcájával inzultálta őt, olyannyira, hogy fejsérülését kórházban kellett rendbehozni; a szóbanforgó uriember a Tanácsköztársaságban végzett tevékenységét így "nehezményzte", különösen azért, mivel egy ilyen jó családból való urilánnyól volt szó/. Mindenesetre Gosztonyi Mária így vagy úgy, ezért is, meg azért is, visszavonult a politikából.

E problémakör általános értékeléséhez hozzátartozik, hogy miként értékelte ezeket az "erőszakos cselekményeket" egy ellenforradalmár asz-szony. Ez a szóbanforgó tanárnő majdnem hogy enyhítő körülményeket is talált 1923-ban kiadott könyvében. E könyvben feltette a kérdést, hogy miért nem küldött Lenin követet Kun Bélához. A történelmet nyilvánvalóan jól ismerő tanárnő, aki maga - egyebek között - azért nem lépett be annak idején a kommunista pártba, mert előre sejtette annak bukását s így az emiatt bekövetkező számonkéréstől is tarthatott. Ez az ellenforradalmár tanárnő jelzett könyvében így írt: "Tudtam, hogy agyon fognak mindenkit ütni, aki a Kommunben kompromittálva volt, amint ezt a francia Köztársaság is tette, amely 1871-ben 70.000 kommunistát lövett agyon"/10. old/. Ugyanakkor Kun Bélánál a volt uralkodó osztállyal szembeni toleranciát emeli ki /Leninnel szemben/. "A régi tisztviselők - írja - fizetéssel va-szabadságolását stb. említhetjük. Kun Béla alatt egyetlen mágnásnak és főpapnak sem esett bántódása - folytatja az ellenforradalmár tanárnő könyvében -- Még Návayt is az intenciói ellenére /Kun Béla intenciói ellenére -S.J./ gyilkolták meg, amiért is a gyilkost nem mentette ki az ismeretes csereakció alkalmából" /Dr. Liphay Olga könyvének 11. oldala/

A szocialista Gosztonyi Mária megingott és visszavonult a politikából, de a magánéletben élete végéig szocialista maradt /aminek kb. másfél évtizedes szakaszáról magam is tanuskodható/. A család és az ország kitagadottja lett. Külföldön, Olaszországban és Csehszlovákiában stb: új művészeti ágakat sajátított el és művelt a festészet mellett /elsősorban a kerámiát/. Amikor 1945-ben szülei földbirtokát szétosztották a parasztok között, a már idős és magukra maradt szüleiről gondoskodott. Jóllehet élhetett volna Stockholmban is követségi tanácsosként, mivel Bolgár Elek ptt ezt neki felajánlotta. Inkább itthon szülei mellett maradt, kerámiák készítésével tartotta fenn a családot. Még a kiégetéshez szükséges hasábfákat is maga termelte ki s alkotásait itt Budapesten a Kossuth Lajos utca és a Magyar utca sarkán lévő népművészeti bolt útján értékesítette.

A 2001-es akadémiai nagygyűlés történeti-pszichológiai szekció-jának programjában böngészve merült fel bennem a "szociális érzélem" problémája. Tehát így az Akadémia II. Osztályának kerekasztal programját olvasva megnéztem korábbi jegyzeteimet is és ráakadtam az igencsak jómódu családból származó Diner-Dénes József pályája ivében a "szociális érzékenységre" és a szocializmushoz való csatlakozása összefüggésére. Ezt a jómódu családot jellemezve elegendő, ha csak arra a tényre emlékeztetek Diner-Dénes József gyermekkorából /ő 1857-ben Liptószentmiklóson született és 1937-ben Párizsban halt meg/, hogy az alig pár száz méterre lévő lakásukból reggelente Párizsba vitték az iskolába ezt a kisiskolást minden reggel. Gárdos Mariska, aki később az ő szemináriumában tanulta a marxizmust "Százarcu élet" című életrajzi regényében szépen ír erről. Mármost kevesen tudják, hogy az első világháború és a dualizmus bukása után éppen Diner-Dénes József volt az önálló Magyarországnak külügyminisztériumának elsőszámu politikai szerkesztője államtitkári minőségben /mivel a tárcát Károlyi elnök megtartotta magának/ És csak később jött ide -Diner-Dénes beleegyezésével, sőt javaslatára - Harrer Ferenc, jól kamatoztatván a szervező munkában közigazgatási szakértelmét és tapasztalatát.

Diner-Dénes szülővárosa, soknemzetiségű terület lévén, lehetőséget adott számára, e nemzetiségekkel nemcsak megismerkedni, de később is gyümölcsöző jó kapcsolatot kiépíteni velük. Ehhez a körülményhez kapcsolódik "szociális érzékenysége" az a specifikus formája, amely a többi magyarországi nemzetiségek irányában is jelentkezett. Erre így emlékezik vissza ő maga: "A szlovákok néhány vezetőjével kialakult szorosabb baráti kapcsolatom még a világháború alatt. Ekkor jött létre, ama legmélyebb érzelmeknek engedelmessé, amely arra szólított, hogy mindig és mindenütt segítsen az elnyomottaknak. Ez a háború idején mindenek előtt azt jelentette, hogy Magyarország nemzetiségei felé irányult a figyelmem, akiket igyekeztem megvédeni". /"Mes relations amicales avec quelques chefs des slovaques se ressentirent encore pendant la guerre. Obeissant a mon sentiment le plus profond qui est d'aider toujours et partout les opprimés, c'est pendant la guerre en premier lieu, les nationalités de la Hongrie, qui j'ai essayé de défendre" Diner-Dénes József: Fragments des souvenirs politiques, Dijon, 1936 - A demokrácia-törekvés c. fejezetből, IV. rész, A császár és környezete, 3. pontja: A császár és Syŕva gróf/

1968-ban megjelent "Egy magyar polgár élete" című könyvében Harrer Ferenc így ír Diner-Dénes József külpolitikai koncepciójáról: "Külpolitikai téren álláspontja egyszerű és világos volt: a területi kérdésben a békekonferencia döntését nyugodtan meg kell várni bármennyi területet foglaljanak is el az országból a szomszéd nemzetek. Minden ellenállás és akció kárba vesztett erőfeszítés és erőpocsékolás, illetve további veszedelmet teremt. A területi kérdést így kikapcsolva, azonnal meg kell kezdeni az akciókat a szomszéd nemzetekkel való gazdasági együttműködés megteremtésére. - Károlyinak és a kormánynak is ez volt az eredeti álláspontja. Következetes képviselője azonban ezen elgondolásnak egyedül Diner-Dénes József volt. Amilyen mértékben a szomszéd nemzetek ugyanis magyar területekre bevonultak, a kormány mindenkor letért a Wilson-féle 14 pontra támaszkodó passzívista álláspontjáról. A kormány hiába küldte segélykiáltásait az ententéhez, kérte az előrenyomulás megállítását, hogy szilárd politikai alaphoz jusson s végül a március 20-i Vyx-jegyzék és követelés hatása alatt a belpolitikailag is aláaknázott kormány teljesen összeroppant." /380. oldal/ Szóval a Wilson-féle ö-nrendelkezési pontok elvi álláspontján volt Diner-Dénes József, de az ilyen várakozó passzivitása nem igazolódott s ezért talán joggal nevezte őt könyvében Hajdu Tibor doktrinérnek. Persze a Tanácsköztársaság másként viselkedett: gondoljunk harcaira, honvédő háborújára, illetve a kiadott "Wilson és Lenin" című broŕurára /ami már Varjas Sándor nevéhez fűződik/.

Az elnyomott és kizsákmányolt osztályok tagjai vagy képviselői persze nem elsősorban "szociális érzelmükre" hivatkoznak, hanem az objektív helyzetükre és érdekeltségükre, ami nem jelenti azt, hogy az előbbinek nincsen mozgósító szerepe és ereje. Mégis a földbirtokos stb. származású szocialistáknál válik mindez szemléletessé és dominánssá.

A modern pszichológiai szaktudományban ez egyik kutatási téma s erről mint morális vagy ideológiai érzelemről beszélnek. Természetesen jelenik ez a téma az emóciók osztályozásánál is. "Az intellektuális, étetikai és morális érzelmeknek az értéke - írja Rubinstein professzor - a fejlődési szintje tartalmuktól függ, attól, hogy milyen objektumokhoz való és milyen viszonyt fejeznek ki. Ennek a viszonynak mindig ideológiai tartalma van, tartalma, mely élményként van benne képviselve, határozza meg az érzelem tartékét." /Sz.L. Rubins-tein: Az általános pszichológia alapjai, Budapest, 1979, 763-764. oldal/ Külön kiemelve az általunk most tárgyalt típust, e műben következőt olvashatjuk: "Az emberek közötti társadalmi viszony fejlődése létrehozta a morális érzelmeket. Az elméleti tevékenységnek a gyakorlati tevékenységtől való kiválásával jönnek létre az intellektuális érzelmek: a tudásszomj, az igazságszeretet: ez utóbbi összeütközésbe kerülve a kiáskmányoló osztályok érdekeivel, a tudomány igazságához hű embereket az inkvizíció máglyáira juttatta." /Uo. 723. oldal/

Mondhatni-e azt, hogy a "szociális érzelem" cselekvési kiindulópontként való szerepeltetése összeegyeztethetetlen a materializmussal? Ez csak a régi, dialektikátlan materializmusra, annak fatalizmusára érvényes, de nem az új világnézetre, amelyet Marx 1845-ös, Feuerbachról szóló Marx-tézisek foglalnak össze. Ennek idézésével szeretném befejezni felszólalásomat: "Minden eddigi materializmusnak / a feuerbach materializmust is ideszámítva / az a fő fogyatékosága, hogy a tárgyat, a valóságot, az érzékiséget csak az objektum vagy a szemlélet formájában fogja fel; nem pedig mint emberi érzéki tevékenységet, gyakorlatot; nem szubjektívan. Ezért történt, hogy a tevékeny oldalt, a materializmussal ellentétben az idealizmus fejtette ki, de csak elvontan, mivel az idealizmus természetesen nem ismeri a valóságos, érzéki tevékenységet, mint olyant, Feuerbach érzéki-gondolati objektumoktól valóban megkülönböztetett objektumokat akar: de magát az emberi tevékenységet nem fogja fel tárgyi tevékenységnek. Ennélfogva a "Wesen des Christentums"-ban csak az elméleti viszonyulást tekinti az igazán emberinek... Ennélfogva nem érti meg a 'forradalmi', a 'gyakorlati-kritikai' tevékenység jelentőségét."

A modern materializmus tehát azt tartja, hogy nem elegendő pl. a humánus társadalmi körülmények létrejötte, de még szükséges a szubjektumok, az egyének tudása, akarata és cselekvése is ~~az~~ az ilyen külső feltételek kihasználásához és realizálásához.